

**НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМУ
«МОДЕЛЮВАННЯ ІГРАШОК -СУВЕНІРІВ»**
Початковий та основний рівні, 2 роки навчання

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

У системі естетичного та художнього виховання важливе місце належить народному декоративно-прикладному мистецтву, яке входить у світ людини з перших її днів і супроводжує все життя. Перші іграшки, колискові пісні, казки, легенди вводять дитину в чарівний світ народної творчості. Сьогодні вся актуальність народного мистецтва зростає на нових засадах історичного розвитку, що забезпечує повноцінне художнє і водночас інтенсивне розкриття прихованих у його суті можливостей.

Моделювання іграшок-сувенірів – це залучення дітей до народних традицій і художньої культури українського народу.

Пропонована програма побудована на основі особистісно-орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного підходів, в основу програми покладено «Навчальну програму з моделювання іграшок-сувенірів», яка опублікована в збірнику «Навчальні програми з позашкільної освіти науково-технічного напрямку / за ред. Биковського Т. В., Шкури Г. А. – К.: УДЦПО, 2014. – В. 1».

Навчальна програма реалізується у гуртках, секціях, творчих об'єднаннях клубів моделювання іграшок-сувенірів закладів позашкільної освіти науково-технічного напрямку художньо-технічного профілю та спрямована на дітей віком від 8 до 14 років.

Метою навчальної програми є формування ключових компетентностей особистості засобами технічної творчості.

Основні завдання полягають у формуванні таких компетентностей:
пізнавальної, яка передбачає оволодіння початковими технічними і технологічними знаннями; елементарними уявленнями і поняттями; ознайомлення з найпростішими технологічними процесами, основами графічної грамоти, з різними матеріалами, інструментами; основами моделюванням, конструюванням і дизайном; техніками виготовлення іграшок-сувенірів; розвиток пізнавальної активності;

практичної, яка спрямована на застосування отриманих знань у процесі виконання технологічних операцій з різноманітними матеріалами та інструментами, проектування, конструювання, моделювання, виготовлення іграшок-сувенірів;

творчої, яка спрямована на забезпечення розвитку мислення уяви і фантазії; самореалізації у процесі виконання завдань з моделювання та конструювання; формування інтересу до художньо-технічної творчості, виховання естетичного смаку; набуття досвіду власної творчої діяльності, розвитку художнього смаку, пізнавального інтересу;

соціальної, яка спрямована на розвиток трудової культури, досягнення високого рівня освіченості і вихованості; формування кращих особистісних рис (відповідальність, чесність, працелюбність, самостійність тощо), ціннісного ставлення до себе та інших, вміння працювати в колективі; формування громадянської поведінки, патріотизму, любові до України.

Програмою передбачено 2 роки навчання у групах початкового та основного рівнів:

початковий рівень (1 рік навчання) – 144 год. (4 год./тиждень); основний рівень (1 рік навчання) – 216 год. (6 год./тиждень).

На першому році навчання діти ознайомлюються з іграшкою як одним із видів українського народного мистецтва, вчать працювати з різними матеріалами та інструментами. У процесі навчання вони набувають практичних навичок у виготовленні шаблонів, читанні схем, підборі та розкрою матеріалів, пошитті й оздобленні іграшок. Вивчають правила техніки безпеки під час роботи з різними матеріалами та інструментами.

На другому році навчання вихованці ознайомлюються з більш складними технологіями виготовлення іграшок-сувенірів. Гуртківці самостійно працюють із кресленнями, виготовляють об'ємні іграшки, опановують елементи конструювання лялькового одягу.

Працюючи над колективними завданнями, вихованці виконують окремі частини спільної композиції.

Для більш успішного засвоєння матеріалу на заняттях використовується дидактичний матеріал: яскраві плакати із зображенням іграшок і кресленнями до них, зразки іграшок, різноманітні ілюстративні матеріали, вироби народних майстрів.

Формами контролю за результативністю навчання є підсумкові заняття, участь в конкурсах, виставках тощо.

Навчання у гуртку не потребує спеціальної підготовки та знань. Навчальний матеріал програми адаптований до занять з вихованцями різного рівня підготовленості.

Програма є орієнтовною. За необхідності керівник гуртка може внести до програми зміни, які не повинні впливати на загальний зміст навчальної програми та кількість навчальних годин. Незмінними мають залишатися мета, завдання і прогнозований результат освітньої діяльності.

Початковий рівень НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1.	Вступ	2	-	2
2.	Українська народна іграшка	2	14	16
3.	Сувеніри-прикраси з бісеру	1	13	14
4.	Іграшки з тканини	8	58	66

5.	Народна вишивка	1	9	10
6.	В'язання сувенірів гачком	2	20	22
7.	Творча діяльність	-	6	6
8.	Екскурсії, конкурси, свята, виставки	-	6	6
9.	Підсумок	2	-	2
	Разом:	18	126	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год.)

Теоретична частина. Мета, завдання та зміст роботи гуртка. Правила поведінки в колективі. Санітарно-гігієнічні вимоги до організації робочого місця. Організаційні питання. Правила безпеки життєдіяльності. Дотримання правил техніки безпеки.

Інструменти, матеріали та пристрої та обладнання, які необхідні для роботи.

2. Українська народна іграшка (16 год.)

Теоретична частина. Історичні дані про іграшку. Національні традиції виготовлення іграшок. Лялька, її роль у культово-обрядових діях нашого народу. Побут і житло у фольклорі. Національний костюм. Сувеніри-мініатюри.

Технологія виготовлення української народної іграшки. Матеріали й інструменти для виготовлення іграшок-сувенірів.

Практична частина. Виготовлення вузлової ляльки й іграшок із солоного тіста. Виготовлення закладок і сувенірів-мініатюр.

3. Сувеніри-прикраси з бісеру (14 год.)

Теоретична частина. Сувеніри-прикраси з бісеру, їх призначення та види. Матеріали й інструменти, необхідні для виготовлення сувенірів із бісеру.

Техніки і технології виготовлення виробів із бісеру: способи закріплення ниток на початку та наприкінці роботи, способи нанизування. Поєднання форм та кольорів у виробу з бісеру. Схеми виробів.

Практична частина. Вправи на набуття навичок визначення довжини нитки, закріплення ниток на початку та наприкінці роботи, нанизування. Підбір форм та кольорів бісеру. Робота за схемами. Виготовлення декоративних прикрас із бісеру («квітка», «метелик»). Виготовлення сувенірів, прикрашених бісером: кулони, браслети.

4. Іграшки з тканини (66 год.)

Теоретична частина. Іграшки з тканини: призначення та особливості. Іграшки для лялькового театру. Матеріали й інструменти для виготовлення іграшок з тканини. Види тканин: властивості, застосування й призначення. Ручні шви. Правила виконання ручних робіт.

Технологія виготовлення іграшок із тканини ручними швами. Поняття викрійки. Правила роботи з викрійками. Збільшення та зменшення викрійки по клітинках. Прийоми оздоблення іграшок.

Геометричні фігури і тіла. Поняття про малюнок, ескіз, шаблон.

Креслярські інструменти. Правила виготовлення шаблонів.

Технологія виготовлення іграшок із застосуванням шаблонів геометричних фігур (конуса, кулі, овалу, трикутника).

Правила безпеки під час роботи з ножицями, голками, електропраскою тощо.

Практична частина. Вправи на набуття навичок виконання ручних швів: петельний шов, косий стібок через край, шви «назад голку» та «вперед голку». Виготовлення гольниці. Копіювання малюнка, виготовлення шаблонів. Виготовлення шаблонів за викрійками. Вибір і замальовка моделі іграшки. Розкрюювання деталей іграшки, зшивання деталей. Виготовлення оздоблювальних елементів (помпон, шнур).

Виготовлення виробів побутово-ужиткового призначення: кухонних прихваток, настінних кишеньок, грілок на заварювальний чайник тощо. Виготовлення іграшок за зразками та задумом гуртківців.

Вправи на набуття навичок роботи з креслярським інструментом. Виготовлення і практичне застосування шаблонів геометричних фігур для іграшок. Виготовлення іграшок на основі двох кульок («курчатко», «ведмедик» та ін.). Виготовлення іграшок для лялькового театру. Розробка іграшок за власним задумом.

5. Народна вишивка (10 год.)

Теоретична частина. Українська народна вишивка, її історія. Характерні особливості вишивок різних регіонів України. Значення та символіка кольору.

Поняття про орнамент. Технологія ручного вишивання: підготовка тканини, інструментів, пристроїв, добір ниток.

Способи перенесення візерунка. Техніка виконання швів («хрестик», «качалочка»).

Практична частина. Вправи на набуття навичок виконання швів «хрестик», «качалочка». Виготовлення зразків різноманітних вишивок. Виготовлення листівок до свят.

6. В'язання сувенірів гачком (22 год.)

Теоретична частина. Види в'язаних сувенірів. Основи в'язання гачком. Умовні позначення. Поняття про схеми. Записування узорів. Техніка плетіння різноманітних елементів: ланцюжок-основа, стовпчик без накиду, стовпчик з одним і більше накидами, дужки з повітряних петель, кільце. Прийоми збільшення і зменшення кількості стовпчиків. Принцип плетіння кола, квадрата.

Практична частина. Вправи на набуття навичок плетіння різноманітних елементів: ланцюжок-основа, стовпчик без накиду, стовпчик з

одним і більше накидами, дужки з повітряних петель, кільце. В'язання зразків різних візерунків. В'язання виробів: «мишка», «сонечко», «зайчик» тощо.

7. Творча діяльність (6 год.)

Практична частина. Виготовлення іграшок для ярмарків, виставок, дитячого будинку тощо.

8. Екскурсії, конкурси, свята, виставки (6 год.)

Практична частина. Підготовка робіт на виставку. Участь у конкурсах, виставках декоративно-ужиткового мистецтва тощо. Екскурсії.

9. Підсумок (2 год.)

Теоретична частина. Підбиття підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- інструменти, матеріали, пристрої та обладнання;
- українські національні традиції, національний костюм;
- історію народної іграшки;
- основні властивості кольорів;
- відомості про народну вишивку;
- технологію ручного вишивання;
- види тканин, їх застосування і призначення;
- правила роботи з викрійками;
- прийоми виготовлення шаблонів;
- поняття про в'язані вироби;
- правила техніки безпеки під час роботи.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- підбирати тканини;
- виконувати ручні шви;
- впізнавати геометричні фігури (трикутник, квадрат, прямокутник, коло) і геометричні тіла (куб, куля, циліндр, конус, призма);
- користуватися викрійками;
- виконувати ескіз виробу;
- виготовляти шаблони деталей іграшки.

Вихованці мають набути досвід:

- організації робочого місця;
- виготовлення іграшок;
- створення власних та колективних композицій;
- роботи над творчим проектом;
- участі у виставках.

Основний рівень НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Тема	Кількість годин		
		теоретичних	практичних	усього
1.	Вступ	3	-	3
2.	Іграшки з бісеру	4	14	18
3.	Іграшки з тканини	2	4	6
4.	Художня аплікація з тканини	2	25	27
5.	М'яка іграшка	6	48	54
6.	Національна лялька	4	38	42
7.	Писанковий розпис	2	13	15
8.	В'язання сувенірів на спицях	2	22	24
9.	Творча діяльність	-	12	12
10.	Екскурсії, конкурси, свята, виставки	-	12	12
11.	Підсумок	2	-	3
	Разом:	28	188	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (3 год.)

Теоретична частина. Мета, завдання та зміст роботи гуртка. Правила поведінки в колективі. Санітарно-гігієнічні вимоги до організації робочого місця. Організаційні питання. Правила безпеки життєдіяльності. Дотримання правил техніки безпеки.

Інструменти, матеріали, прилади та обладнання необхідні для роботи.

2. Іграшки з бісеру (18 год.)

Теоретична частина. Технологія виготовлення об'ємних іграшок з бісеру. Матеріали та інструменти. Умовні позначення. Шаблони. Каркаси. Послідовність з'єднання деталей іграшки. Техніка безпеки при роботі з інструментами.

Практична частина. Комплектування матеріалів. Підбір бісеру за розміром і кольором. Виготовлення дрібних деталей. Виготовлення об'ємних деталей. Збирання іграшки з бісеру.

3. Іграшки з тканини (6 год.)

Теоретична частина. Технологія виготовлення іграшок із тканини на швейній машині. Принцип дії швейної машини. Види машинних швів, їх виконання. Техніка безпеки, санітарно-гігієнічні вимоги під час роботи на швейній машині: робоча поза, освітлення тощо.

Практична частина. Підготовка машини до роботи: підбір і установка машинних голок, регулювання натягування ниток, намотування ниток на

шпульку. Робота на швейній машині без ниток. Виконання машинних швів: зшивного, запошивного, настрочного.

Підготовка шаблонів, каркасів для іграшок-сувенірів.

4. Художня аплікація з тканини (27 год.)

Теоретична частина. Аплікація з тканини, її види. Композиція та оздоблювальні елементи. Печворк, види й технологія виготовлення. Фактура та кольори тканин. Сувеніри з клаптиків міцних тканин, драпу, шкіри тощо.

Практична частина. Підбір тканини за фактурою і кольором. Перенесення малюнка на тканину. З'єднання та наклеювання деталей на підоснову. Розробка ескізу. Виготовлення шаблонів. Розкрій деталей аплікації. Виготовлення картин-панно, декоративних сумок, килимів тощо.

5. М'яка іграшка (54 год.)

Теоретична частина. Різновиди м'яких іграшок. Текстильні матеріали та правила їх комбінування при виготовленні об'ємних іграшок.

Технологія виготовлення м'якої іграшки: підготовка шаблонів, підбір матеріалів, розкрій деталей іграшки, поєднання ручних і машинних робіт, використання каркасів, збирання тощо. Види каркасів для виготовлення м'якої іграшки. Фурнітура: види, призначення, виготовлення тощо. Матеріали для набивання іграшки. Правила набивання деталей іграшки.

Практична частина. Вправи на набуття навичок поєднання ручних і машинних робіт. Виготовлення м'яких іграшок: розробка ескізу, підготовка шаблонів і розкрій деталей іграшки, підготовка каркасів, виготовлення фурнітури, збирання. Оформлення іграшки згідно з ескізом.

6. Національна лялька (42 год.)

Теоретична частина. Національна лялька із текстильних матеріалів. Український народний костюм, його елементи (сорочка плахта, віночок тощо), вишивка. Технологія конструювання одягу для ляльок. Прийоми виготовлення обличчя, волосся.

Практична частина. Виготовлення ляльки: креслення деталей ляльки, розкрій та зшивання деталей, виготовлення волосся, оформлення обличчя.

Виготовлення українського народного костюму для ляльки: обмірювання ляльки, побудова найпростіших викрійок, розкрій деталей, пошиття. Виготовлення елементів українського костюму: сорочка плахта, віночок.

7. Писанковий розпис (15 год.)

Теоретична частина. Історичні дані про виникнення писанкового розпису в Україні. Основи композиції: символіка, орнамент. Особливості символіки та композиції писанкового розпису для регіонів України. Технологія розпису писанок на основі геометричних і рослинних орнаментів. Матеріали, інструменти, обладнання. Техніка безпеки.

Практична частина. Вправи на набуття навичок виконання писанкового розпису. Розпис писанок за композицією, характерною для свого регіону.

8. В'язання сувенірів на спицях (24 год.)

Теоретична частина. Техніка в'язання на спицях. Матеріали та інструменти. Основи плетіння й обробки полотна: набір петель початкового ряду, лицьова і виворітні петлі, накиди, крайні петлі тощо.

Ажурне та декоративне в'язання. Розрахунок петель. Умовні позначення на схемах.

Практична частина. Демонстрування в'язаних сувенірів. Вправи на набуття навичок в'язання на спицях: набір петель початкового ряду, лицьова і виворітні петлі, накиди, крайні петлі тощо. Виготовлення в'язаних виробів на спицях (за зразком та за власним задумом).

9. Творча діяльність (12 год.)

Практична частина. Виготовлення іграшок для ярмарків, виставок, дитячого будинку тощо.

10. Екскурсії, конкурси, свята, виставки (12 год.)

Практична частина. Підготовка робіт на виставку. Участь у конкурсах, виставках декоративно-ужиткового мистецтва тощо. Екскурсії.

11. Підсумок (3 год.)

Теоретична частина. Підбиття підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- українські національні традиції, національний костюм;
- історію народної іграшки;
- властивості текстильних матеріалів;
- способи з'єднання тканини;
- види декоративного оздоблення виробів;
- основні прийоми та техніки у виготовленні іграшок-сувенірів;
- умовні позначення на схемах;
- правила техніки безпеки під час роботи.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- підбирати тканини за фактурою та кольоровою гамою;
- виконувати розкрій деталей;
- добирати пряжу та гачок (спиці) для в'язання;
- читати і записувати схеми узорів;
- готувати швейну машину до роботи та вміти працювати на ній.

Вихованці мають набути досвід:

- організації робочого місця;
- виготовленні оздоблювальних елементів;
- виготовлення іграшок-сувенірів;
- роботи над творчим проектом;

участі у конкурсах, виставках декоративно-ужиткового мистецтва.

№	Основне обладнання	Кількість
<i>Матеріали</i>		
1.	Бісер	20 наборів
2.	Блискавки різні	20 шт.
3.	Ватин	20 м
4.	Велюр	10 м
5.	Гудзики різні	60 шт.
6.	Гумова стрічка	2 мотки
7.	Дріт (Д-1,5-2,5 мм)	40 м
8.	Калька для олівця	2 рулони
9.	Клей «Бутекс», «Момент», ПВА	10-20 банок
10.	Кольорові стрічки	5 упаковок
11.	Крейда для дошки	1 комплект
12.	Крейда для розкрою	10 шт.
13.	Моток ліски	20 шт.
14.	Набір ниток	10 комплектів
15.	Набір стеклярусу	20 комплектів
16.	Нитки «Ірис»	20 упаковок
17.	Нитки «Штопка»	20 упаковок
18.	Нитки акрилові	20 комплектів
19.	Нитки бавовняні	20 кг
20.	Нитки кольорові	60 шт.
21.	Нитки муліне	100 мотків
22.	Нитки синтетичні	20 кг
23.	Нитки швейні №30, 40	50 шт.
24.	Нитки шерстяні	20 кг
25.	Фарби для шкіри	20 наборів
26.	Обрізки шкіри натуральної	10 м
27.	Папір міліметровий	2 рулони
28.	Синтепон	20 м
29.	Синтетичний трикотаж	10 м
30.	Тасьма	5 комплектів
31.	Тканина для вишивання хрестиком (канва)	20 м
32.	Тканина льняна	20 м
33.	Фломастери	20 наборів
34.	Фурнітура різна	1 упаковка
35.	Хутро штучне	10 м
<i>Прилади та пристосування</i>		
1.	Гачки різних розмірів (2-5 мм)	20 комплектів
2.	Голка для бісеру	40 шт.
3.	Голка звичайна	20 шт.
4.	Голки трикотажні	20 комплектів

5.	Голки швейні	40 наборів
6.	Дошка для прасування	4 шт.
7.	Косинець класний	5 шт.
8.	Кусачки	2 шт.
9.	Лекало	20 шт.
10.	Лінійка дерев'яна 1000 мм	5 шт.
11.	Лінійка закрійника	5 шт.
12.	Лінійка масштабна	20 шт.
13.	Машинка швейна побутова з електричним приводом	5 шт.
14.	Наперсток	20 шт.
15.	Настільні лампи для швейних машин	20 шт.
16.	Ножиці «зигзаг»	2 шт.
17.	Ножиці побутові	20 шт.
18.	Ножиці швейні	20 шт.
19.	П'яльця різного діаметра	6 шт.
20.	Пензлик № 1,2,3	20 шт.
21.	Підставка під праску	6 шт.
22.	Пінцет	20 шт.
23.	Плоскогубці	2 шт.
24.	Праска електрична з терморегулятором та парозвужувачем	1 шт.
25.	Спиці різних розмірів (2-5 мм)	20 комплектів
26.	Стрічка сантиметрова	20 шт.
27.	Циркуль класний	1 шт.
28.	Шпильки в'язальні	20 шт.
29.	Шпильки швейні	1 упаковка
<i>Друковані таблиці, плакати</i>		
1.	Види плетіння	1 комплект
2.	Вишивка бісером	1 комплект
3.	Плетіння бісером	1 комплект
4.	Зразки машинних швів	10 комплектів
5.	Зразки ручних швів	10 комплектів
6.	Схеми плетіння виробів із бісеру	20 наборів
7.	Обробка деталей в'язаних виробів	1 комплект
8.	Правила техніки безпеки	1 комплект
<i>Картки для індивідуальної роботи</i>		
1.	Зразки в'язаних деталей та виробів	20 наборів
2.	Зразки машинних швів	10 комплектів
3.	Зразки ручних швів	10 комплектів

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьева О. Г. Українська іграшка / О. Г. Авксентьева, І. Д. Авдеева. – К. : Мистецтво, 1973. – 196 с.
2. Бойко, М. Подаруй ми писаночку: альбом / авт.-упоряд. М. Бойко; худ. Б. Губаль; літ. – упоряд. Н. Бабій. – 2-е вид., доп. – Л. : Каменяр : Гердан Графіка, 2001. – 95 с. – ISBN 5-7745-0868-4.
3. Борецька Є. Я. Технологія виготовлення легкого жіночого та дитячого одягу / Є. Я. Борецька, П. М. Малюга. – К. : Вища школа, 1992. – 367 с.
4. Горобець, І. Твої іграшки / І. Горобець. – К. : Веселка, 1970. – 122 с.
5. Декоративно-ужиткове мистецтво: Словник / За заг. ред. Я. П. Запасака. – Львів : Афіша, 2000. – т. 1-2.
6. Кочетова С. В. Мягкая грушка. Игрушки с бисером / С. В. Кочетова. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2001. – 40 с. – ISBN 5-7905-1036-1.
7. Кришталева В. С. Вязание узоров крючком / В. С. Кришталева. – М. : Легпромбытиздат, 1987. – 168 с.
8. Кульська-Кришчечко М. Декоративні в'язані вироби / М. Кульська-Кришчечко. – К. : Техніка, 1985. – 136 с.
9. Максимова М. В. Азбука в'язання / М. В. Максимова. – М. : ПК «Атгач», 1992. – 56 с.
10. Молотобарова О. С. Кружок изготовления игрушек-сувениров: пособие для руководителей кружков общеобразовательной школы и внешкольных учреждений / О. С. Молотобарова. – М. : Просвещение, 1990. – 177 с. – ISBN 5-09-002664-5.
11. Наулко В. І. Культура і побут населення України: Навчальний посібник / В. Наулко, Л. А. Артюх, В. Ф. Горлечко. – К. : Либідь, 1993. – 288 с. (2-е изд.). – ISBN 5-325-00304-6.
12. Наш дом. – К. : Час, 1990. – Вып. 8.
13. Програма гуртка «Фольклорна лялька» / Укл. Л. М. Божко. – К. : Інститут змісту і методів навчання, 1997. – 84 с.
14. Трудове навчання: Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи. – К. : Шкільний світ, 2001. – 321 с.

15. Радкевич В. О. Технологія вишивки: Підручник для учнів професійних, навчально-виховних закладів, педагогічних училищ, коледжів та позашкільних установ / В. О. Радкевич, Г. М. Пашенко; за ред. Н. Г. Нечкало. – К. : Вища школа, 1997. – 303 с.
16. Традиційне й особистісне у мистецтві: Колективне дослідження за матеріалами IV Гончарівських читань / Відп. ред. М. Селівачова. – К. : УЦНК «Музей Івана Гончара», 2002. – 423 с.
17. Українська народна іграшка. – Львів, 1980.
18. Хазенбанк В. Сделай сам / В.Хазенбанк, Э. Хениш – Берлин : Фольк унд Биссен, 1990. – 176 с. – ISBN 3-06-282593-6.

